

A politika nem hallgat a gazdaságra

– beszélgetés Demján Sándorral –

– Közép-Európa jelenlegi állapota számomra olyan, mint egy sakkjátzsma középjátéka, amikor már az egyik fél terve sem működik tökéletesen, és a parti áttekinthetetlen. Ilyenkor a játékos azt nézi, milyen végjátékra egyszerűsíthet... Választások lesznek Magyarországon, Ukrajnában, Olaszországban, Szlovákiában. Csehország

belső problémákkal küzd. Véleménye szerint mi a menete a közép-európai térség ideális kibontakozásának? Hogy a sakkpartinál maradjak: mi a végjáték taktikája?

– A történelem tanulságos, hisz olykor ismétli önmagát. Róma hanyatlásából, Kelet erősödéséből tanulnunk kellene. Európa most a Római Birodalom romlásának jeleit mutatja. A kérdés az, hogy Nyugat-Európa okul-e a múltból, megreformálja-e önmagát? A versenyképesség megtartása érdekében megszorításokra lenne szükség, vagy a szolidaritás alapján többet kellene juttatni a rászorulóknak? De van-e ehhez elég ereje, mondjuk, a politikának?

Én nem tekintem kegynek, hogy uniós tagország lettünk. Ha felteszem magamnak a kérdést, valóban akarja-e Nyugat-Európa a közép-európai tagországok felzárkózását, bizony elgondolkodtat, miért csak az egytizedét kaptuk annak a támogatásnak, amelyet korábban a csatlakozó spanyolok, görögök, portugálok és írek számára juttattak. Úgy vélem, Európa tehetősebb felének egyszerűen szüksége van Kelet-Európára, így nem volt más lehetősége, mint beengedni minket az unióba. Néhány évtizeden belül ugyanis a munkaképesek aránya Nyugat-Európában lecsökken az inaktív lakosság ötven százalékára. Ebben a térségben tehát piacot és munkaerő-utánpótlást látnak az unió „nagyjai”.

A közép-európai országokban fontos volna megőrizni a hazafias szellemet. Ki kell használni az unió előnyeit, és ennek segítségével a saját területeinket erősíteni. Ahogy a franciák érvényesítik az érdekeiket a németekkel szemben, úgy Kelet-Európának is a saját érdekeit kell követnie. Ez nem könnyű helyzet, de sok szempontból a javunkra fordítható.

Ezzel együtt, a jövő, úgy gondolom, Kelet-Európáé, amely morálisan és gazdaságilag is át fogja venni a főszepepet. Húsz év múlva Európa egyik vezető ereje Oroszország lesz, valószínűleg az Európai Unió tagjaként. Óriási változások fognak bekövetkezni. Az egész világban nagy érdekszövetségek alakulnak majd. Amerika és Európa összefog, talán India lesz a társuk, de hihetetlen szorgalmával, tudásával, kreativitásával felzárkózik mellőlük Kína is.

Európa egyik legnagyobb hibája, hogy azt gondolta, a szolgáltatásokból és a tőke kivételből meg tud élni, s ezért

lemondott a termelésről, Ázsiának engedve át a terepet.

Magyarország helyzetét számos tényező nehezíti. Mindkét politikai tábor komoly hibákat követett el. Az uniós csatlakozás lehetőségét jól ki kellett volna használnunk, de erre egyáltalán nem készült föl az ország. Eljártsszuk a gazdag nyugat-európai országot, ezért aztán nem gyarapszunk. Hadd mondjak néhány példát! Milyen ország az, ahol többen jelentkeznek pszichológusnak, mint mérnöknek? Hiszen a műszaki és természettudományos ismeretek a gazdasági fejlődés alapját jelentik, amelyre alapozva azután a szolidaritási elvet és a szociális gondoskodást föl lehet építeni. Mérnök nélkül, gazdaság nélkül ez az ország soha nem fog fejlődni. Hogyan lehetséges, hogy a természettudományos végzettségűek az újonnan képzettek arányát tekintve nem teszi ki az uniós átlag 15 százalékát? Ma több szociológust képezünk, mint mérnököt, annyi antropológusunk van, hogy egész Európának elég volna, s az sem biztos, hogy épp nálunk kell egyiptológus és tibetológus képzésnek működni.

Dzsentri hagyomány, hogy Magyarországon bűdös a munka. A 2002-es adatok szerint nálunk hat felsőoktatási beiskolázásra jut egy szakmunkás. Ahol az okosok és a szorgalmasok, vagyis a diákok és munkások aránya felborul, annak az országnak nincs jövője. A képzési rendszer eltorzulása komoly probléma. Magyarország egyszerűen nem engedheti meg magának, hogy a fiataljai harmincéves korukig két diplomát szerezhessenek az adófizetők és az állam pénzéből. Ezeket az arányokat helyre kellene tenni, ahhoz viszont politikai bátorságra lenne szükség.

Egy anekdota szerint egy tudós társaság, amelyben jelen volt Albert Einstein is, arról beszélgetett, mi az emberiség legnagyobb találmánya. A résztvevők egyöntetű véleménye az volt, hogy a kerék. Einstein viszont azt mondta, hogy az emberiség legnagyobb találmánya nem más, mint a kompromisszum. A megegyezésre képtelen, erősen megosztott politikai életben az ország fejlődését szolgáló törvényeket nem lehet megalkotni, és a fejlődés leáll. Környezetünkben sokkal több kompromisszumot köt a politika, mint amennyit itthon tapasztalok. Magyarország a szerkezeti problémák miatt mintegy tíz évre tartósan „biztosította magának” azt, hogy a csatlakozó országok leggyengébb láncszeme legyen. Minden józan embernek, az érzelmi csapdákat kerülve, a reformokat kellene sürgetnie. Az Európához való csatlakozás ugyanis egy gazdasági és szociális rendszerhez való csatlakozás, nem pedig politikai, pláne nem érzelmi kérdés.

– *Az unió előbb-utóbb meg fog változni. De hogyan tud megváltozni Magyarország? Ön milyen tapasztalatot, világlátást hozott a rendszerváltozás előttről, s amit hozott, azt tudta-e kamatoztatni ebben az új világban?*

– A piacgazdaság rossz dolog, csak még nem találtak ki jobbat a történelemben. Én a szocializmusban kezdtem el dolgozni, ott értettem meg a gazdasági folyamatokat. Emellett tudást és nemzetközi tapasztalatokat gyűjtöttem, megismertem a pénzügyeket és a kereskedelmet, és nem utolsósorban volt egy kiváló csapatom. A rengeteg gyakorlati tapasztalat mellett, amelyet magammal hoztam, megtanultam azt is, hogy nem kell mindenhez érteni, csak jó szakembereket kell alkalmazni. A vezetői tudás lényege, hogy fel tudsz-e építeni egy kiváló csapatot, majd idővel meg tudod-e újítani, vagyis képes vagy-e biztosítani magadnak a szakember-utánpótlást. A csapat számít, nem az egyén. Ha az egyén volna a fontos, akkor mindenhol egyszemélyes vállalatok volnának.

Nekem sokkal nehezebb volt '90 előtt, mint utána. De megtanultam, hogy bizonyos gazdasági törvényszerűségek – még ha a tudományos szocializmus hivatkozott is rájuk – igazak. Nagyon sokat profitálok azokból a történelmi és makrogazdasági ismeretekből, amelyeket „hobbitorénészként” szereztem. Azt is megtapasztaltam, hogy fontos a stratégia. Nem szabad elveszni az apró tennivalókban. A tőzsdéken lévő hazai nagyvállalatok a jövedelmük nagy részét jogászokra, auditorokra költik, az igazgatóságok pedig a kisrésztvényesek által indított perek kivédésén dolgoznak ahelyett, hogy stratégiai döntéseket hoznának. Aztán idejön a kínai, indiai, orosz milliárdos, és ledarálja az apróságokkal bíbelődő hazai vállalatokat. Ma a világon bőségesen van pénz, talán túl sok is. Ezért tűnt el a részvénytársaságok alapítási filozófiájából, hogy a cég évtizedes fejlődését megelőlegezzék.

Magyarország különleges helyzetben van. Sokan azt hiszik, hogy az uniós vezetőknek álmatlanságot okoz Magyarország sorsa és jövője, pedig egyszerűen túlértékeljük magunkat. Végre szembe kéne nézni azzal, hogy minket nagyon kevéssé ismernek a világon, és egyáltalán nem aggódnak értünk. A jövő egyedül rajtunk múlik. Fejlődésünk alapja rengeteg munkával és áldozattal teremthető meg. Ebben össze kellene fogni, és nem két fél Magyarországnak küzdenie egymással, úgy, hogy a nemzeti összefogás minimuma sincs jelen. Én a térség nyolc országában dolgozom. Azokban mindenütt elindították az ország számára előnyös reformo-

kat, pedig az ellenzék – szerepe szerint – ott is nagy vitában áll a kormánypárttal.

– *Magyarország most szerencsétlen történelmi pillanatot él meg. Ausztriában, amely ötven évvel ezelőtt ugyanolyan nehéz helyzetben volt, mint mi, mára kialakult az összefogás. Bizonyos, hogy ez csak kompromisszumok árán valósulhatott meg. És jelenleg Magyarországnak az a perspektívája, hogy tíz év múlva utoléri Ausztriát.*

„...össze kellene fogni, és nem két fél Magyarországnak küzdenie egymással...”

– Én már nem hiszek ebben. Volt rá esélyünk, de a politika miatt elvesztettük. Érték a makrogazdasághoz és az üzlethez, így hitellel mondhatom, hogy a lemaradásunkat tíz év alatt már nem lehet behozni.

– *Egyes közgazdászok szerint talán tizenhat év lesz elegendő.*

– Még ehhez is nemzeti összefogás kellene, olyan áldozatokkal, amelyekre a magyar társadalom nem készült fel. Meg aztán, kellene egy kicsit szeretni Magyarországot! Mindenki szereti, de csak a második-harmadik helyen.

– *Elsőként mit szeretünk?*

– A politikus a hatalmat, a kisemberek a pillanatnyi érdekeiket. Diófát ültetni mindig körülményes dolog, lassan nő. Jobb a fűzfa, mert az gyorsabb, csak épp nem terem. Az emberek itt nem bírnak öt-hat évet várni valamire. A magyar társadalom jelentős része a rövid távú dolgokat szereti. Ez a közelmúlt történelmének és politikájának következménye.

Ausztriára visszatérve, azért nehéz behoznunk a lemaradást, mert nyugati szomszédunk nagyon gyorsan fejlődik, gyorsabban, mint Nyugat-Európa általában. Termelékenysége meghaladja Németországot, a legkorszerűbb rendszerek birtokában dolgozik. Uniós csatlakozása után már az első évben 55 milliárd dollár értékű külföldi tőke áramlott be az országba. Alárendelt szerepe dacára elhúzott a fő vetélytárs, Németország mellett. Az osztrák fejlődést nagyban segítette a két nagy politikai párt kiegyezése, amelynek következtében a csatározás minimálisra csökkent. Az emberek persze mégsem elégedettek – a nép és a tömeg sajátossága ez –, viszont az elégedetlenségük a fejlődés mozgatórugója.

Meggyőződésem, hogy Európa differenciáltan fog fejlődni a közeljövőben. A kérdés az, hogy hol van és hol lehet a mi helyünk ebben a folyamatban. Mi a puha diktatúra óta még ma is ott tartunk, hogy a kormány segítségét várjuk, függetlenül attól, hogy jobb- vagy

baloldali. Pedig a dolgokat nekünk magunknak kell megoldani. Romániából 3 millió ember ment Nyugatra dolgozni, akiket ott szorgalmasnak és jó munkaerőnek tartanak. Magyarországról ilyen tömegek szerencsére nem mentek el. Ez előny. De nem másért maradtak, mint azért, mert azt gondolják, hogy a kormány majd megoldja a problémájukat. Ezt várták és kapták annak idején a Kádár-rendszerből is, ehhez szoktak hozzá.

– *Ausztriát hoztam példának. Ez az ország magasabb szintre jutott, nemcsak gazdaságilag, de az identitás kérdésében is. Tavaly a második köztársaság kiállításának ötvenedik évfordulóját több nagyszabású kiállítással ünnepelték a Belvederében. Ezek a kiállítások nyilvánvalóvá tették: az osztrákok szembenéztek történelmükkel, önmagukkal, megfogalmazták identitásukat. Mindezt egyébként – úgy tudom – Hannes Androsch volt alkancellár és még két gazdag osztrák kezdeményezte. Megfinanszírozták a kiállítást, amelyhez végül az állam is csatlakozott. Ausztria XX. századi történelmét úgy tekintették át, hogy az igaz és lényegi volt. Hozzá tartozott Hitler és a zsidóüldözés, meg Erich Honecker éppúgy, mint és a vasfüggönnyet átvágó Horn Gyula Klím és Schiele, Freud, a Marshall-segély hatása vagy a sokat vitatott Thomas Bernhard. Ami e sokféleséget összefűzte, nem más, mint az őszinte önvallomás szándéka.*

– Ausztria már a csatlakozás előtt végrehajtotta a szükséges reformokat, hogy alkalmas legyen az uniós tagságra. Ezt egy nagykoalícióval oldotta meg, amellyel együtt jár, hogy felerősíti a szélsőségeket. Ha van nagykoalíció, működik a rendszer, ha nincs, akkor az egyik oldalnak engednie kell, hogy a másik bevezesse a reformokat. A környező országokban még kisebbségi pozícióban is vagy a minősített többséghez szükséges szavazatok nélkül is véghez tudták vinni az átalakulást. Mert a politika egyetértett a fejlődés szükségességében. Magyarországon nincs nagykoalíció, ahogy a politikai erők sem hagyták, hogy a reformok megvalósuljanak.

„A magyar társadalom jelentős része a rövid távú dolgokat szereti. Ez a közelmúlt történelmének és politikájának következménye.”

– *Ez talán nem magyar specialitás. Az 1989–90-ben elindult térségi átalakulás nemzetközi és hazai kompromisszumkészség eredménye volt. Akkor alakult ki egy olyan vezetői réteg, amely mára nem hajlandó lemondani a hatalomról és arról a berendezkedésről, amely*

biztosítja az ő pozícióját. És nincs erő, amely ezen változtatni tudna.

– A piacgazdaságra való átállás kezdetén alapvető mulasztás volt, hogy sem a sajtó, sem az értelmiség nem készítette fel az embereket arra, mit is jelent a piacgazdaság. A sajtó és az értelmiség belemászott a politikába, mára pedig teljesen asszimilálta őket a jobb- vagy baloldal. Érzelmileg teljesen kettéosztott ország lett Magyarország. Én a sajtónak rengeteget köszönhetek, hiszen az előző rendszerben a sajtó védett meg engem: megírta a munkásságomat, népszerűvé tett. Enélkül biztos, hogy tönkretettek volna. De a sajtó '90 utáni szerepe dicstelen.

Mára odáig fajult a helyzet, hogy ha Orbán Viktor és Gyurcsány Ferenc egy asztalhoz ülne beszélgetni, mindkettőjüket a saját pártja falná föl érte. Noha két roppant tehetséges politikusról van szó, akár európai viszonylatban is. De nálunk nem ez a döntő, hanem az, hogy mit vár el a közvélemény. A hozzáértés lényegtelen, maradnak az érzelmek.

Az egyik félnél minden fehér, a másiknál minden fekete, teljes a megosztottság.

Nagy csalódás vár a térségre, az unióellenesség itt lesz a legnagyobb. Mert a siker nem jön gyorsan, azért meg kell dolgozni. Hiába követeljük például, hogy a munkaidőalap anyyi legyen, mint Németországban. Ugyanis amikor ők álltak olyan fejlettségi szinten, amelyen most mi, akkor Németországban is többet kellett dolgozni. Ők nem követelöztek, hanem küzdöttek a sikerért.

A gazdaság érzelmentes matematika, csupa racionalitás. Ez az embereket nem érdekli, csak az érzelmek fontosak. Ha egy tőketulajdonos hazafinak nevezi magát, az emberek nem hisznek neki, mert szerintük a tőkést csak a saját profitja foglalkoztatja, a hazája nem. Mi, üzletemberek, nem tudunk hatni a politikára. Németországban elgondolkodnak azon, amit a gazdasági szféra mond, mert tisztelik a számokat és a tényeket. Ha a német választásokon Merkel asszony azt ígérte volna, hogy duplájára emeli a nyugdíjakat, akkor a parlamentbe se került volna be; Magyarországon ezzel választást lehet nyerni. Magyarországon a választások előtt esetleg odafigyelnek a gazdasági szereplők véleményére, a kampányidőszakban viszont már nem, mert az emberek nem érvek, hanem érzelmeik alapján közelítik meg a politikát. Ebben a csapdában vergődik Magyarország.

– Lámfalussy Sándor közgazdász professzor szerint a politika még vagy már csak öt-hat évig tud rontani Magyarországot helyzetén. Az élet azután – kompromisszumokkal vagy radikálisan – ki fogja kényszeríteni, hogy a politikai elit figyelembe vegye azokat az alapvető tényeket, hogy egy réteget el kell tartani, egy másikat pedig rá kell kényszeríteni arra, hogy tanuljon vagy dolgozzon.

– Igen, a végeredmény az lesz, hogy az unió rá fogja kényszeríteni Magyarországot a reformokra, és a politikusok ígéretei átmenetileg egyáltalán nem lesznek tarthatók. Hozzáteszem: én fölmentem a politikát, hiszen minden politikus jó Magyarországot akar, és nem szándékosan tesz rosszat. A hiba a magatartásformában van, és abban a rossz mechanizmusban, amelybe tehetséges politikusok vannak belekényszerítve. Például nincs nagyobb badarság, mint a kétharmados törvények, hisz azok mindenkit fölmentenek a felelősség alól. Az emberek ragaszkodnak az illúzióikhoz, ezért

sokkal boldogabbak, ha érzelmi alapon és nem racionalitás szerint döntenek. Ez egy érzelmileg túlfűtött ország. Márpedig a piacgazdaság az ésszerűség törvényei szerint működik.

A szolidaritás nagyon fontos, olyan sok a szegény ember, aki nem képes kifizetni az áram világ-

piaci árát. De mi a változtatás alapja? Ha Magyarországon az állam fenntartása kétszer annyiba kerül, mint Szlovákiában vagy Svájcban, akkor az emberektől az adókülönbségeket figyelembe véve ma nyolchavi munkabért vonnak el feleslegesen. Keserves lépések megtétele előtt állunk. Ha előírjuk bármelyik csoport számára, hogy megadott létszámot foglalkoztatva az uniós átlag szerinti teljesítményt kell produkálnia állami szinten, rögtön elkezdenek tüntetni vagy lobbizni. A sajtó pedig lelkesen segít. Csak annak az egymillió fizikai munkásnak nincs érdekérvényesítő szervezete, akik 1990 óta elveszítették korábbi munkájukat. Róluk mégsem írtak ennyit.

– A Tudományos Akadémia elnökével, Vizi E. Szilveszterrel önök útnak indítottak egy fontos kezdeményezést. Mi ennek a lényege?

– A társadalmi szerződés kapcsán a gazdasági és szociális tanács mindig az adott kormánnyal működik együtt, politikamentesen. A szerződést az aktuális kormánnyal kötjük meg, de azután ciklusokon átíelve érvényesnek tekintjük. Így volt/van ez Finnországban és

„Mára odáig fajult a helyzet, hogy ha Orbán Viktor és Gyurcsány Ferenc egy asztalhoz ülne beszélgetni, mindkettőjüket a saját pártja falná föl érte. Noha két roppant tehetséges politikusról van szó, akár európai viszonylatban is.”

Demján Sándor, Takács Ildikó, Módos Péter

Írországban is. A megállapodásnak széles körű társadalmi egyeztetésen kell alapulnia. A miniszterelnöktől megkaptuk a kormány javaslatait, mint ahogy a társadalmi szerződés része lehet a civil szervezetek, a szak-szervezetek, a tudomány és a gazdasági szféra ajánlása is. Az eddig érintett nehézségek miatt a kezdeményezés legfőbb célja az, hogy a politika mozgásterét szűkítse. A szerződés stratégiai iránymutatásokat tartalmaz, meghatározza például, hogy hosszú távon az állam mennyi és milyen végzettségű embert taníttat ingyen a felsőoktatásban. És itt nem az egyéni tehetség érvényesítésének a korlátozásáról van szó, hanem az ingyenes diplomaszerezés ésszerűsítéséről. Csak példaként mondom: Norvégia (!) sem elég nagy, sem elég gazdagnak nem tartotta önmagát ahhoz, hogy orvosi egyetemet tartson fenn. Ha orvos kell Norvégiának, megoldja másképp, feltehetően olcsóbban.

– *Elviszi hát Magyarországról az orvosokat...*

– A társadalmi szerződésnek épp az a lényege, célja, hogy hosszú távra alakítson ki arányokat, számba véve a költségvetési forrásokat, a foglalkoztatás szerkezetét. A születésösztönzésre, a fő fejlődési irányokra és nem utolsósorban a környezetvédelemre fókuszál. A jövőben

gondolkodik, nem négyéves ciklusokban. Akik eddig ezt a modellt létrehozták, azok sikeresek lettek Európában. Akár áldozatok árán is. Mi gazdasági szereplőként nem azt kérjük, hogy csökkentsék a vállalkozások nyereségadóit. Azt szeretnénk, hogy az alkalmazottakra fordított bér vagy jutalom kétharmada ne az állami bürokrácia felesleges fenntartására menjen el. Ebben mindenkinek kompromisszumot kell kötnie. Hiába állítják a politikusok, nem létezik olyan reform, amely senkinek sem fáj, mindenkinek jó, és azonnal hat. Az ír társadalmi szerződésnek is volt öt-hat év szenvedő időszaka, mire megerősödött, de mára az egy főre jutó GDP-ben már meghaladják Angliát.

– *Vagy ott van mintának a Moncloa-paktum, ha úgy tetszik, társadalmi együttműködési szerződés. Magyarországon milyen esélyek vannak egy ilyen szerződés megkötésére?*

– Nagy megtiszteltetés és öröm, hogy márciusban Budapesten volt az uniós tagországok Szociális és Gazdasági Tanácsainak ülése, amelyre mind a huszonöt tagország vezetői eljöttek. A társadalmi párbeszéd előmozdítására hivatott civil szervezetek ülésén Vizi E. Szilveszter, a magyar társadal-

mi szerződést előkészítő bizottság elnöke is részt vett. A lisszaboni célokról tanácskoztunk, a versenyképességről és a szolidaritásról, amely minden fejlett társadalom alapja. A szolidaritás méretét, mértékét, hatékonyságát meg kell határozni, különös tekintettel arra, hogy jelenleg a szolidaritási pénzek hatvan-hetven százalékát nem az kapja, akinek szánják, hanem egy apparátus éli föl, teljesen feleslegesen. Lesz tehát miről beszélni, és lesz mit meghatározni.

Magyarországon még nem tartunk ott, hogy megalkossuk a társadalmi szerződést, mert ebben is megjelenik mindenkinek a csapat- és lobbierdeke. A szerződés-előkészítés nehéz folyamat, sok vitával jár együtt, megkötéséhez kompromisszumokra van szükség. A közép és hosszú távú érdekeket meg kell tudni határozni, ez szintiszta matematika, nem politikai vagy érzelmi kérdés. A budapesti konferencia azért fontos, hogy segítséget, információkat kapjunk azoktól az országoktól, ahol működik már a társadalmi szerződés. Ha nekünk, a gazdasági élet szereplőinek nem hisz a politika, akkor kívülről kell

igazolást adni, hátha az hat az emberekre, és biztosítja a szükséges társadalmi támogatást. Ezért ide kell hoznunk az ír és a finn tapasztalatokat. Magyarország sajnos hiteltelenné vált a világ felé, sőt belpolitikai hitele is megfogyatkozott mára. Itt egyelőre csak féligazságok vannak és félhit. Ha el akarunk jutni a társadalmi szerződésig, akkor összefogásra, áldozatokra, társadalmi konszenzusra van szükség.

– Végezetül egy magánjellegű kérdés: az iroda falán látható kép kit ábrázol, és mi a jelentősége az ön számára?

– A festmény Thomas Jefferson elnököt ábrázolja, ő az amerikaiak számára szimbolikus jelentőségű mint az USA fejlődésének beindítója. Amerikai barátaimtól kaptam ezt a festményt. Nekem ajándékként ugyan sokat jelent, de számomra nincs olyan elvi jelentősége, mint a barátaim számára. Nekem Széchenyi az istenem, mert amit ő tett és amiért küzdött, az nagyszerű.

Módos Péter